

Vermindering van het aantal bijtincidenten door honden en de rol van
de dierenarts daarbij



Inhoudsopgave

1. Waarom dit signaal?	2
2. Adviezen uit de zienswijze “Verantwoord Honden houden”	3
3. Rol van de dierenarts	4
3.1. Wetgeving en code voor de dierenarts	4
3.2. Waarom een rol van de dierenarts bij de vermindering van bijtincidenten?	5
4. Concretisering van de rol van de dierenarts bij bijtincidenten	7
4.1. Wat wordt er momenteel gedaan door de dierenarts?	7
4.2. Wat kan er mogelijk extra gedaan worden door de dierenarts?	7
4.2.1 Voorlichting geven	7
4.2.2. Proactieve houding bij het opsporen van mogelijke gedragsproblemen	8
4.2.3. Doorsturen naar ‘erkend’ hondengedragstherapeut indien nodig	9
4.2.4. Statistieken verzamelen over bijtincidenten	10
4.2.3. Fokbeleid stimuleren	11
5. Conclusies	13
6. Aanbevelingen	14
7. Bijlagen	15
Bijlage 1: Literatuur onderzoek	15
Waarom bijten honden?	15
Waarom bijten honden mensen?	15
Waarom bijten honden andere honden?	17
Wie heeft er invloed op het gedrag van de hond?	18
Conclusies	19
Bijlage 2: Literatuurlijst	20
8. Colofon	22

1. Waarom dit signaal?

Het rapport 'Hondenbeten in perspectief' uit 2008 (1) vertelt dat er jaarlijks ongeveer 150.000 personen gebeten worden in Nederland. Van deze 150.000 gebeten personen vereisen er ongeveer 50.000 medische zorg voor hun verwondingen en 230 van deze personen moeten er worden opgenomen in het ziekenhuis. Per jaar staat het dodental ten gevolge van een bijtincident op een tot twee doden.

Bijtincidenten veroorzaakt door honden kunnen dus een gevaar vormen voor de gezondheid en welzijn van de samenleving, maar het vormt ook een risico voor de gezondheid en welzijn van de honden zelf. Gedragsproblemen, en dan met name agressie naar mensen of andere dieren, zijn de voornaamste redenen van mensen om afstand van hun dier te nemen in de vorm van asiel of zelfs euthanasie van een fysiek gezond dier. Dit wordt in verschillende landen waargenomen, al dan niet wereldwijd (2) (3) (4).

Dit rapport is een signaal dat gemaakt is om aandacht te vragen voor bijtincidenten veroorzaakt door honden. Het signaal haakt aan op de zienswijze van de Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) uit 2013 over 'Verantwoord Honden Houden' (5) waarin een aantal adviezen is gegeven over hoe we om kunnen gaan met dit probleem. Dit signaal gaat specifiek in op de mogelijke versterking van de rol van de dierenarts en dierenartsenpraktijk bij het verminderen van het aantal bijtincidenten. Het signaal is tot stand gekomen bij het secretariaat van de Raad voor Dierenaangelegenheden. Het is door mij opgesteld in het kader van mijn studie Diergeneeskunde. De inhoud geeft niet noodzakelijkerwijs de mening van de Raad of die van het secretariaat weer. De aanbevelingen die in dit rapport zijn gedaan, zijn ideeën die nog niet zijn getoetst op haalbaarheid en effectiviteit. Het rapport is opgesteld door middel van literatuurstudie, -onderzoek en met behulp van interviews met een aantal mensen uit diverse organisaties.

2. Adviezen uit de zienswijze “Verantwoord Honden houden”

De zienswijze van de RDA over ‘Verantwoord Honden Houden’ (5) geeft een aantal adviezen aan de staatssecretaris van Economische Zaken. Hieronder zal ik nader ingaan op een aantal van deze adviezen, waarbij de nadruk duidelijk wordt gelegd op de mogelijke rol van de dierenarts bij dit advies. Dit zijn de volgende adviezen:

1. In te zetten op preventie van hondenbeten door:
 - a. Kwalitatief goede voorlichting over honden en hondengedrag op te (laten) stellen en via doelgroepspecifieke kanalen – waaronder fokkers, **dierenartsen**, hondenverenigingen, dierenspecialisten, en consultatiebureaus - te (laten) verspreiden.
 - c. Het terugdringen van aanleg voor agressief gedrag door middel van fokbeleid te stimuleren en te ondersteunen.
2. Goede randvoorwaarden voor het beleid ter bestrijding van bijtincidenten te creëren door:
 - a. De identificatie en registratie van honden die bij een bijtincident betrokken zijn, verplicht te stellen.
 - b. Een landelijke databank voor bijtincidenten in te stellen, gekoppeld aan de landelijke I&R-databank voor honden en deze databank toegankelijk te maken voor gemeente en politie.
 - d. Vakbekwaamheidseisen voor hondengedragstesters en hondengedragstherapeuten in te stellen.

3. Rol van de dierenarts

3.1. Wetgeving en code voor de dierenarts

Voordat ik inga op de adviezen die in het vorige hoofdstuk zijn gegeven, wordt de rol van de dierenarts bij bijtincidenten kort omschreven. Om helder te krijgen wat de rol van een dierenarts kan zijn bij het verminderen van het aantal bijtincidenten door honden moeten we eerst eens kijken wat de rol als dierenarts precies inhoudt. Dit is vastgesteld op verschillende niveaus, ten eerste de wetgeving.

De Wet dieren zegt in artikel 4.2. Zorgplichten:

1. *Personen, die toegelaten zijn tot het beroepsmatig verrichten van diergeneeskundige handelingen, schiet niet door enig handelen of nalaten tekort in de zorg die zij in hun hoedanigheid:*
 - a. *behoren te betrachten ten opzichte van een dier met betrekking tot welke hun hulp in ingeroepen, en*
 - b. *verlenen of in geval van nood behoren te verlenen ten opzichte van een dier.*
2. *Personen die zijn toegelaten tot het beroepsmatig verrichten van diergeneeskundige handelingen, schieten niet zodanig tekort in hetgeen van hen in hoedanigheid mag worden verwacht dat daardoor ernstige schade kan ontstaan voor de gezondheidszorg voor dieren.*

Wettelijk gezien moet de dierenarts dus zorgvuldig zorg verlenen aan ieder hulpbehoevend dier waar al dan niet hun hulp voor ingeroepen wordt. Zij mogen hierin niet zodanig tekort komen dat het leidt tot ernstige schade voor de gezondheidszorg voor dieren. De wet kan behoorlijk ruim worden geïnterpreteerd en helpt ons niet echt verder met het duidelijk krijgen wat de rol van de dierenarts is rondom bijtincidenten door honden.

De Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (KNMvD) is de beroepsorganisatie van dierenartsen. De KNMvD probeert de rol van de dierenarts te specificeren en neemt de wetgeving hierin mee. Om dit te doen heeft de KNMvD de zogenaamde 'code voor de dierenarts' opgesteld. Het doel en de betekenis van deze code is het vastleggen van gedragsregels voor de veterinaire beroepsgroep en het vastleggen van verantwoordelijkheden van de individuele dierenarts (6). Er wordt in deze code beschreven dat de dierenarts een essentiële rol speelt, zowel op korte als op lange termijn, in de bescherming van het dierenwelzijn, diergezondheid, volksgezondheid, voedselveiligheid en milieu. De code is in principe alleen bindend voor leden van de KNMvD, echter deze code wordt wel in de rechtspraak meegewogen.

Als we het hebben over door de hond veroorzaakte bijtincidenten, dan spelen de onderwerpen dierenwelzijn, diergezondheid en volksgezondheid hier een voornamel rol. Zodoende speelt de dierenarts dus een essentiële rol in het onderwerp bijtincidenten veroorzaakt door honden als men naar de omschrijving van de code kijkt. Deze rol wordt in het vervolg van dit rapport verder uitgewerkt.

3.2. Waarom een rol van de dierenarts bij de vermindering van bijtincidenten?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden wordt er ingegaan op de vraag waarom honden eigenlijk bijten. Hiervoor is een korte literatuurstudie gedaan. Dit is te vinden in de eerste bijlage van dit rapport. Een korte samenvatting wordt hieronder weergegeven.

Bijtgedrag is een natuurlijk gedrag dat voorkomt bij de hond. Agressie is een onderdeel van agonistisch gedrag en bijten kan een uiting zijn van agressie. Ondanks dat de hond tijdens het domesticatieproces minder agonistisch gedrag is gaan vertonen ten opzichte van de mens in vergelijking met een wolf, zit dit gedrag nog steeds in het gedragsrepertoire van de hond en kan het tot uiting komen als de situatie dat van de hond vraagt, een conflictsituatie.

Een van de mogelijke oorzaken van bijtincidenten tussen honden en mensen is miscommunicatie tussen honden en mensen en in het bijzonder miscommunicatie tussen honden en kinderen. Vanwege de ontwikkeling van kleine kinderen en de gedragingen, die daarbij tot uiting komen, ontstaan er sneller conflictsituaties tussen honden en kinderen. Deze conflictsituaties en het feit dat kinderen kleiner van stuk zijn maken dat kinderen gevoeliger zijn voor bijtincidenten met schadelijke gevolgen, zeker als de ouders niet aanwezig zijn. Voorlichting over honden en hondengedrag bij (potentiele) hondeneigenaren is dus belangrijk om dergelijke situaties te helpen voorkomen.

De fokker heeft een grote invloed op de selectie van de ouderdieren, de situatie rondom de dracht van teven en hij of zij speelt een grote rol bij invulling van de socialisatiefase van pups. Na de fokker krijgt de nieuwe eigenaar van de hond de verantwoordelijkheid om de socialisatie en de verdere opvoeding van de hond op een juiste manier in te vullen. Als de socialisatiefase en de verdere opvoeding van de hond niet goed ingevuld wordt, dan heeft dit grote gevolgen voor het gedrag van de hond ten opzichte van bijvoorbeeld mensen en andere dieren. Ook hier is een goede voorlichting aan zowel fokker als nieuwe eigenaar van belang over het nastreven van een goede en verantwoorde manier van fokken, het socialiseren van pups en het opvoeden van honden.

Tot slot is het zo dat de dodelijke ziekte rabiës wereldwijd naar schatting jaarlijks meer dan 55.000 levens kost. De ziekte wordt verspreid via de beet, kras of krab van een besmet dier. Ook een lik van een besmet dier op een wond kan leiden tot besmetting (26). In Nederland komt rabiës erg zelden voor, maar in Oost-Europa bijvoorbeeld komt het wel voor. Daar is ook de illegale hondenhandel volop actief. Het is dus niet uitgesloten dat een met rabiës besmette hond de grens over komt en dit is in Nederland ook al een aantal keren gebeurd (27). Gelukkig zijn de regels rondom import van honden verscherpt om dit te voorkomen.

De dierenarts heeft kennis van honden, hondengedrag en diergezondheid en heeft een relatie met hondeneigenaren en fokkers. Daarom kan de dierenarts helpen bij voorlichting over honden, het voorkomen van bijtincidenten en de risico's van bijtincidenten. Waar men wel rekening mee moet houden is, dat de dierenarts en zijn of haar praktijk alleen voorlichting kan geven aan mensen die een dierenarts bezoeken. De bewust onbekwame mensen in het houden van honden zullen door een dierenarts niet bereikt worden. Maar aangezien het overgrote deel van de bijtincidenten in een bekende

omgeving plaatsvinden, door een bekende hond en dat kinderen het grootste risico lopen om gebeten te worden, is het waarschijnlijk dat deze mensen wel bij een dierenarts komen met hun hond en zodoende daar informatie krijgen .

4. Concretisering van de rol van de dierenarts bij bijtincidenten

4.1. Wat wordt er momenteel gedaan door de dierenarts?

Puppyconsulten/-programma's worden veel aangeboden door dierenartsenpraktijken. Vaak worden deze consulten/programma's gratis aangeboden en ze worden meestal verzorgd door de paraveterinair. Tijdens deze consulten/programma's wordt er aandacht besteed aan onderwerpen zoals voeding, groei, tanden, enting, vacht, castratie, beweging etc. Sommige praktijken bespreken ook socialisatie en puppycursussen, maar dit staat niet altijd vermeld op alle sites. De programma's zorgen er doorgaans voor dat de jonge dieren worden gevolgd tot ze een jaar zijn. Dit overdekt precies de periode waarin de dieren zich het meeste ontwikkelen. Sommige dierenklinieken geven adviezen over gedrag van honden op hun site, anderen verwijzen naar hun assistentes en indien nodig sturen zij door naar een gedragstherapeut waar zij al dan niet mee samenwerken. Geconcludeerd kan worden is dat er zeker aandacht wordt besteedt aan honden en hun gedrag en dat is een goede zaak. Wel is het zo dat het per praktijk zeer verschillende kan zijn hoe deze aandacht eruit ziet.

Ook is het zo dat er voornamelijk wordt voorgelicht aan mensen die al een hond hebben. Dit is logisch aangezien de dierenarts doorgaans pas in beeld komt als er al een hond is. Dit zou anders kunnen en dit wordt in de volgende paragraaf beschreven.

4.2. Wat kan er mogelijk extra gedaan worden door de dierenarts?

4.2.1 Voorlichting geven

De RDA heeft in de zienswijze 'Verantwoord Honden Houden' (5) geadviseerd om in te zetten op preventie van hondenbeten door onder andere kwalitatief goede voorlichting over honden en hondengedrag op te (laten) stellen en dit via doelgroepspecifieke kanalen te verspreiden, waaronder de dierenarts. Er wordt bij dit advies niet concreet gesproken over de rol van de dierenarts en zijn of haar praktijk, anders dan dat via de dierenarts kwalitatief goede informatie over honden en hondengedrag bij de doelgroepen terecht kan komen.

Laten we beginnen op het punt dat een klant nog geen hond aangeschaft heeft maar hier wel serieus over nadenkt. Er kunnen dan zogenaamde **preselectieconsulten** worden gehouden voor individuen of groepen die bezig zijn met het nemen van een hond. Er kunnen privéconsulten worden gegeven, maar ook informatieavonden voor grotere groepen. Dit kan gedaan worden door zowel de dierenarts als de paraveterinair. Een samenwerking met een gedragsdeskundige uit de omgeving, de plaatselijke hondenschool en het asiel zou bijvoorbeeld ook kunnen tijdens deze preselectieconsulten voor grotere groepen. Ook zouden deze consulten mogelijk in een soort combinatiepakket aangeboden kunnen worden met de puppypakketten/puppyconsulten die een aantal praktijken al aanbieden. Laagdrempeligheid is van belang bij deze preselectieconsulten om zoveel mogelijk mensen aan te trekken. Tijdens deze informatieavonden/consulten kan er in worden gegaan op verschillende onderwerpen waaronder:

- Het kiezen van een rashond, met stamboom of zonder stamboom? Wat is het verschil hiertussen? Of kiezen voor een asielhond?

- Informeren over malafide hondenhandelaren.
- Het combineren van hond en baas en gezin.
- Jaarlijkse kosten van een hond voor onderhoud.
- Jaarlijkse kosten van een hond voor de dierenarts.
- Lichamelijke verzorging.
- Socialisatie en training.
- Omgang van kinderen en honden.
 - Informeren over bijtincidenten.
- Verwijzingen naar informatiebronnen zoals het LICG, boeken etc.
- Verspreiden van relevante folders met verwijzingen naar bijvoorbeeld het LICG, hondenscholen etc.
- Als er dan toch iets mis gaat met de hond, bijvoorbeeld wat betreft gedrag, dan vertellen dat er actie ondernomen moet worden. Uitleggen dat hoe eerder een gedragsprobleem aangepakt wordt, hoe groter de kans op succes bij de behandeling.

De grootste uitdaging van het aanbieden van dergelijke consulten is het bereiken van de mensen buiten de klantenkring. Er is meestal weinig tot geen contact tussen dierenartsen en mensen die geen klant zijn bij de dierenarts. Er zijn een aantal manieren om deze contacten toch te leggen.

De consulten kunnen worden aangeboden de site van de praktijk. Verspreiding van de aanbieding van deze consulten kan ook plaatsvinden via het bestaande klantennetwerk via nieuwsbrieven. Op deze manier kan de mond-op-mond reclame zijn werk doen. Ook kan de praktijk advertenties in de lokale kranten, radio, tuin/-diercentra, televisie en sociale media plaatsen om zo een breder publiek te treffen. Een samenwerking van dierenartsenpraktijken met bijvoorbeeld omliggende asielen en gedragsdeskundigen zou ook een manier kunnen zijn om zoveel mogelijk kennis te delen met potentieel nieuwe eigenaren. Wat men met de preselectieconsulten kan bereiken is het voorlichten van een groep potentieel nieuwe hondeneigenaren over de hond en zijn gedrag. Dit mede ter preventie van bijtincidenten veroorzaakt door honden. Daarnaast is het voor de betrokken organisatoren zoals de dierenarts, de gedragsdeskundige en eventueel een asiel aantrekkelijk omdat er potentieel nieuwe klanten tussen het publiek zitten.

De KNMvD en het LICG hebben laten weten via de interviews die gehouden zijn, dat zij enthousiast zijn over het idee om preselectieconsulten te organiseren. Ook heeft het LICG aangegeven dat zij eventueel de informatie willen samenstellen die nodig is om dergelijke preselectieconsulten te houden. Op deze manier kan ervoor worden gezorgd dat de informatie die verteld wordt op deze avonden uniform, betrouwbaar en compleet is. Het zou dan ook een idee kunnen zijn dat de KNMvD en het LICG met elkaar overleggen over wat er mogelijk en hoe vorm te geven aan de preselectieconsulten.

4.2.2. Proactieve houding bij het opsporen van mogelijke gedragsproblemen

Stel dat het nu het geval is dat een eigenaar binnenkomt met een nieuwe hond voor de eerste controle bij de dierenarts. Dan kan de dierenarts naast de lichamelijke controle, ook een **preventieve gedragscontrole** doen door middel van uitvragen waar het dier vandaan komt, het vragen naar mogelijk

aanwezige gedragsproblemen, het informeren over de toegevoegde waarde van socialisatie en training en het stimuleren van het volgen van trainingen, het informeren over de omgang van hond-kind, het verwijzen naar een erkend gedragstherapeut/gedragsdeskundige indien nodig, het verwijzen naar een hondenschool en het verwijzen naar informatiepunten zoals het LICG.

Dan hebben we nog de aanpak van mensen die al een hond hebben en jaarlijks (tijdens de enting) of vaker op controle komen bij de dierenarts. Ook deze honden kunnen naar verloop van tijd een gedragsprobleem ontwikkelen die al dan niet het risico op een bijtincidenten met zich mee kan brengen. Het is dan ook belangrijk dat hiernaar gevraagd wordt in de praktijk en dit kan ook in de vorm van een **preventieve gedragscontrole of periodieke preventieve gedragsadvisering**. Deze kan tegelijk met de jaarlijkse controle en enting gedaan worden. Dit vraagt van de dierenarts dat hij of zij een aantal additieve vragen toevoegt in het kader van gedrag en de mogelijke gedragsproblemen aan de standaard vragenlijst. Deze additieve vragen zouden op een protocollaire en wetenschappelijke manier toegevoegd moeten worden. Bij gedragsproblemen is het van belang deze zo vroeg mogelijk te detecteren en te behandelen. Dan is de kans het grootst dat er nog iets gedaan kan worden aan het gedragsprobleem. In het kader van tijdsbesparing zou men ook de eigenaar een gedragsformulier in de wachtkamer in kunnen laten vullen om zo toch na te gaan of er sprake is van een gedragsprobleem of niet. Is dit het geval dan kan de dierenarts of de assistente weer informatie geven hoe hiermee om te gaan. Het stimuleren van de dierenarts en de paraveterinairers om een dergelijke werkwijze te hanteren is hierbij van belang. Belangrijk is het monitoren van het gedrag van de hond in de tijd, zeker indien de eigenaar aangeeft dat er iets mis is op dat gebied. Dus als de eigenaar voor een volgend consult langskomt, dan kan men navragen hoe het nu gaat met het desbetreffende gedragsprobleem, hoe de therapie verlopen is, de training etc. Op deze manier houden de dierenarts en de paraveterinairers een vinger aan de pols.

4.2.3. Doorsturen naar 'erkend' hondengedragstherapeut indien nodig

Een dierenarts moet een algemene basiskennis hebben over (afwijkend)gedrag van dieren, zoals dat beschreven is in een brochure van de faculteit Utrecht over onderwijsaanbod in het kader van dierenwelzijn (7). Een dierenarts moet dus in staat zijn afwijkend gedrag te herkennen. Waar men wel rekening mee moet houden is, dat een dierenarts geen specialist hoeft te zijn op het gebied van gedrag. De eventuele behandeling van gedragsproblemen kan uitbesteed worden. Een samenwerking met een erkend gedragstherapeut/gedragsdeskundige is hierbij dan van belang en moet worden gestimuleerd. Het probleem van hondengedragstherapeuten/gedragsdeskundige is, dat het geen beschermd beroep is wat inhoudt dat iedereen, ongeacht al dan niet een opleiding te hebben genoten, zich gedragsdeskundige of therapeut voor honden mag noemen. Dat kan het lastig maken voor een dierenarts om verantwoord door te sturen.

De RDA heeft in de zienswijze 'Verantwoord Honden Houden' geadviseerd om goede randvoorwaarden voor het beleid ter bestrijding van bijtincidenten te creëren door: Vakbekwaamheidseisen voor hondengedragstesters en hondengedragstherapeuten in te stellen (5). Hierbij was het advies aan de Staatssecretaris van Economische Zaken om specifieke vakbekwaamheidseisen voor gedragstesters en hondengedragstherapeuten op te nemen in het Besluit Gezelschapsdieren en in het Nederlandse

Register Gerechtelijke Deskundigen. In de zienswijze is aangegeven dat om de voorspellende waarde van een gedragstest zo hoog mogelijk te maken, moeten de waarnemingen die gedaan worden zo uniform en zo consistent mogelijk worden geïnterpreteerd. Dat rechtvaardigt het stellen van eisen aan degene die de gedragstest afneemt en interpreteert (5). Aldus, het beroep van hondengedragstherapeut moet verder worden geprofessionaliseerd. Wat is hiervoor nodig?

Om deze vraag te beantwoorden wordt de ontwikkeling van het beroep hondengedragstherapeut vergeleken met de ontwikkeling die het beroep dierfysiotherapeut heeft doorgemaakt. Deze ontwikkeling in Nederland begon rond 1986 (8). Toen was het beroep fysiotherapeut voor dieren nog geen beschermd beroep en waren er mensen vanuit de humane fysiotherapie die ook dieren behandelden. Maar er waren ook mensen, die nauwelijks een opleiding hadden gevolgd, die dit beroep uitoefenden wat vergelijkbaar is met de situatie nu wat betreft hondengedragsdeskundigen. Er werd een werkgroep opgericht; de Landelijke Werkgroep Dierfysiotherapie. Deze werkgroep had behoorlijke plannen voor de dierfysiotherapie en heeft ook veel voor elkaar gekregen. Uiteindelijk heeft het beroep dierfysiotherapeut in 1992 een wettelijke status gekregen. Dat is tot op heden van kracht en wettelijk vastgelegd in het Besluit diergeneeskundigen artikel 3.4. Dit maakt het beroep dierfysiotherapeut beschermd, zodat alleen mensen die aan de juiste eisen voldoen zich de naam dierfysiotherapeut mogen geven en de handelingen op dit gebied uit mogen voeren. Het meest ideaal zou zijn als een dergelijke ontwikkeling zich, vooruitlopend op eventuele wetgeving, ook zou voordoen voor hondengedragstherapeuten. Op die manier komt men het advies van de RDA om vakbekwaamheidseisen te stellen voor hondengedragstesters en hondengedragstherapeuten op de meest adequate manier tegemoet en het kan dierenartsen helpen om gedragsproblemen verantwoord door te sturen.

Momenteel zijn er een aantal organisaties of verenigingen die proberen de kwaliteit van de hondengedragstherapeut te waarborgen. Dit zijn de Nederlandse Vereniging van Gedragstherapeuten voor Honden genaamd Alpha, stichting Certipet en Platform van Professionele diergedragsdeskundigen (SPPD). Wat deze organisaties/verenigingen met elkaar gemeen hebben is dat zij kwaliteitseisen proberen te stellen aan de hondengedragstherapeuten. Zij doen dit allemaal voor een deel op een eigen wijze, waarbij de ene strengere eisen handhaaft dan de andere. Deze organisaties en of verenigingen zouden behulpzaam kunnen zijn om de professionalisering van het beroep hondengedragstherapeut te bevorderen en vorm te geven tot het niveau van wettelijke bescherming van het beroep. De huisdierenverzekeraars werken doorgaans al met lijsten van gedragsdeskundigen, die aangesloten zijn bij deze verenigingen of stichtingen. Gebruik bij dierenartsen van deze bronnen is nog niet altijd van toepassing, terwijl het een mooi middel kan zijn om verantwoord door te sturen. De KNMvD zou een rol kunnen spelen om dit te bevorderen.

4.2.4. Statistieken verzamelen over bijtincidenten

Tijdens de interviews die zijn gehouden met de verschillende personen en organisaties kwam duidelijk naar voren dat er een behoefte is aan nieuwe statistieken over bijtincidenten. Dit geldt voor zowel bijtincidenten tussen honden en mensen, als bijtincidenten tussen honden onderling. Ten eerste omdat de cijfers, die er zijn, dateren uit de tijd dat de RAD nog actief was. Dit is nu ruim zeven jaar afgeschaft

en het is niet uitgesloten dat de statistieken veranderd zijn. Ten tweede geeft het rapport 'Hondenbeten in perspectief' (1) aan dat er geen duidelijke weergave is van het aantal bijtincidenten tussen honden onderling. Niemand weet eigenlijk hoeveel het voorkomt dat honden elkaar onderling bijten en welke schade en welke gevolgen dat met zich meebrengt voor hond en mens. Wat men wel weet is dat ook de bijtincidenten tussen honden onderling bijdraagt aan het gevoel van onveiligheid bij mensen (1) en dat er sprake kan zijn van aantasting van het welzijn van het dier. Enerzijds de fysieke schade van de gebeten hond en anderzijds de mogelijke gevolgen voor de hond die gebeten heeft. Denk hierbij aan in beslagname, verblijf in een asiel of zelfs euthanasie.

De dierenarts en zijn of haar praktijk zouden mogelijk een rol in kunnen spelen in het verzamelen van statistieken over bijtincidenten tussen honden onderling. Honden, die zodanig gebeten zijn door een andere hond zodat deze medische verzorging nodig hebben, komen doorgaans bij de dierenarts. Als de dierenarts of de dierenartsassistent bij dergelijke gevallen registreert welke rassen er betrokken zijn, of de honden los liepen of niet, hoe erg was de schade etc. en dit doorgeeft aan een centraal meldpunt dan kan er op die manier een registratie worden bijgehouden. Voorwaarde hierbij is dat het melden laagdrempelig is voor alle partijen, zowel voor de dierenarts, als voor de eigenaar om te bevorderen dat er gemeld wordt en om de relatie tussen dierenarts en cliënt niet te beschadigen. Voor het helder krijgen van het aantal bijtincidenten tussen honden onderling op dit moment is het niet perse noodzakelijk dat persoonlijke gegevens worden uitgewisseld. Wellicht is een betere optie te starten met het anoniem melden van deze bijtincidenten. Een meldpunt is nodig om het melden van bijtincidenten tussen honden onderling mogelijk te maken voor de dierenartsenpraktijk. De manier van melden moet dus laagdrempelig, anoniem en gemakkelijk en snel in gebruik zijn voor de dierenarts en de dierenartsassistent. Op deze manier kunnen we meer betrouwbare cijfers krijgen over bijtincidenten tussen honden onderling. De vraag hierbij is, wie moet een meldpunt opzetten?

Gemeenten zijn doorgaans verantwoordelijk voor de dieren die zich binnen de gemeentegrenzen bevinden. Wellicht is het mogelijk dat gemeenten in gesprek gaan met organisaties die een dergelijk meldpunt eventueel op zouden kunnen zetten maar er is mogelijk een makkelijkere weg om deze statistieken te verzamelen. Universiteit Utrecht heeft momenteel een Expertise Centrum Genetica Gezelschapsdieren en hiermee worden diagnoses verzameld vanuit dierenartspraktijken om de incidentie van ziektes te bepalen. Het ExpertiseCentrum werkt onder andere samen met het Ministerie van Economische Zaken, de KNMvD en de Raad van Beheer op Kynologisch gebied. Wellicht is er ruimte in dit systeem om ook de diagnose bijtwond op te nemen? Op deze manier kunnen we op een relatief eenvoudige manier data verzamelen over het aantal bijtincidenten tussen honden onderling.

4.2.3. Fokbeleid stimuleren

Tijdens domesticatie vinden er genetische veranderingen plaats in de tijd (9). Hierbij worden via selectie bepaalde kenmerken versterkt en andere kenmerken raken meer op de achtergrond, uiteindelijk resulterend in een nieuwe soort of een nieuw ras. Of genen van invloed zijn op de uiting van agressief gedrag bij honden is een controversieel onderwerp. Toch kunnen we er niet omheen dat er een bepaalde mate van genetische invloed is. Als we door selectie van kenmerken verschillende rassen kunnen fokken met verschil in karakter en gedrag, dan is het zeer waarschijnlijk dat daar in meer of

mindere mate een erfelijke component in meespeelt. Verschillende wetenschappelijke onderzoeken, waaronder onderzoeken naar agressie in rassen zoals de Golden Retriever en Engelse Cocker Spaniel, ondersteunen deze gedachte (10) (11) (2) (12). Het is dan ook belangrijk dat er in de fokkerij rekening gehouden wordt met gedragskenmerken bij de selectie van ouderdieren. Doorgaans zijn de fokkers verantwoordelijk voor het selecteren van de ouderdieren. Daarnaast is in het derde hoofdstuk van dit rapport gesproken over de invloed die fokkers hebben op de dracht van de teef en de eerste levensfasen van de nakomelingen. Het is dan ook belangrijk dat fokkers goed op de hoogte zijn van de invloed die zij hebben op onder andere het gedrag van de pups die zij fokken.

De RDA heeft in de zienswijze 'Verantwoord Honden Houden' (5) het advies gegeven om door middel van het stimuleren en ondersteunen van het fokbeleid de aanleg voor agressief gedrag terug te dringen. De Raad van Beheer is momenteel actief bezig met het project 'Fairfok' in samenwerking met ondersteunende organisaties waaronder het LICG en de KNMvD. Het uitgangspunt voor alle betrokkenen voor dit project is dat gezondheid, gedrag en welzijn belangrijker worden gevonden dan het uiterlijk (13). Ook is er een rol voor de dierenarts weggelegd, zeker op het gebied van voorlichting, advies en registratie zoals uitgebreid te lezen is in het projectplan. Daarnaast heeft de KNMvD een nieuwe richtlijn opgesteld over erfelijke aandoeningen en schadelijke raskenmerken (14). Er kan geconcludeerd worden dat er veel activiteiten gaande zijn op het gebied van fokkerij, waarbij er ook focus is op gedrag van honden.

De practicus heeft de taak om te voor te lichten over allerlei zaken over honden, waaronder gedrag en om te constateren als er iets mis is en hierop te acteren. Ook vervult de dierenarts een adviserende rol als we het hebben over fokkerij. Hierbij is het belangrijk dat er wordt gesproken over onder andere de selectie van ouderdieren, de omstandigheden waarin de dracht plaatsvindt, de socialisatie van de pups etc. Eerder in dit rapport is al gesproken over de stimulatie van dierenartsen en paraveterinaireren om aandacht te geven aan hondengedrag in de praktijk. Dit kan doorgetrokken worden naar stimulering van advisering over gedrag en fokken met honden. Dit is ook wat de Raad van Beheer onder andere stelt in het project 'Fairfok' en de KNMvD in de richtlijn over erfelijke aandoeningen en schadelijke raskenmerken.

5. Conclusies

- De dierenarts heeft relaties met hondeneigenaren en fokkers en de dierenarts heeft een algemene basiskennis over honden en hondengedrag. Voorlichting aan hondeneigenaren, waaronder fokkers, door dierenartsen zou dus een manier kunnen zijn om het aantal bijtincidenten te reduceren. Om het probleem van bijtincidenten bij de basis aan te pakken zou men zogenaamde preselectieconsulten kunnen organiseren voor toekomstige eigenaren die erover denken een hond te nemen, maar er nog geen hebben aangeschaft.
- Het meer stimuleren van dierenartsen en paraveterinairen om gedrag en gedragsproblemen zo vroeg mogelijk helpen op te sporen en ze vervolgens verantwoord te behandelen of te laten behandelen door een 'erkend' hondengedragstherapeut kan helpen bij het reduceren van bijtincidenten.
- Het doorsturen naar een goede hondengedragstherapeut kan soms lastig zijn vanwege de onbeschermde status van het beroep. Mede daarom zou het een goede zet kunnen zijn om dit beroep verder te professionaliseren.
- De statistieken van het aantal bijtincidenten dat plaatsvindt tussen mensen en honden en tussen honden onderling zijn oud en incompleet. Er is behoefte aan nieuwe cijfers hierover om te kijken hoe groot het probleem op dit moment is en of er veranderingen zijn in de statistieken ten opzichte van de vorige meting. De dierenarts kan mogelijk een rol spelen in het registreren van bijtincidenten tussen honden onderling.
- Fokkers hebben een grote invloed op de sociale ontwikkeling van de pups die zij fokken. Het stimuleren van dierenartsen en paraveterinairen om meer aandacht te geven aan het voorlichten en het adviseren van fokkers over hondengedrag en fokkerij kan hierbij mogelijk helpen.

6. Aanbevelingen

- Het organiseren van preselectieconsulten door de dierenartsenpraktijk, eventueel in combinatie met andere partijen zoals het LICG, het asiel, hondenscholen en een 'erkend' gedragsdeskundige.
 - Een pilotstudie kan eerst gedaan worden zodat er evidence based gekeken kan worden naar het effect van de preselectieconsulten.
- Het stimuleren van een proactieve houding in de dierenartsenpraktijk ten opzichte van gedrag, het detecteren van mogelijke gedragsproblemen en fokbeleid.
- Het doorsturen van honden met gedragsproblemen naar 'erkende' hondengedragstherapeuten gemakkelijker maken door bekendheid te geven aan de organisaties die kwaliteitseisen stellen aan hondengedragstherapeuten (waar de dierenverzekeringen al gebruik van maken).
- Het opstellen van specifieke vakbekwaamheidseisen voor gedragstesters en hondengedragstherapeuten en deze opnemen in het Besluit Diergeneeskundigen en in het Nederlandse Register Gerechtelijke Deskundigen.
- Het melden van bijtincidenten tussen honden onderling via de dierenartsenpraktijk. Bekijken of hier ruimte voor is bij het project Expertise Centrum Genetica Gezelschapsdieren van de Universiteit Utrecht.

7. Bijlagen

Bijlage 1: Literatuur onderzoek

Waarom bijten honden?

Om het probleem omtrent bijtincidenten veroorzaakt door honden te begrijpen, is het nodig om te weten waar het bijtgedrag van honden vandaan komt en wie er invloed heeft op dit gedrag. Op deze manier kan beter begrepen worden waarom honden mensen en andere dieren bijten en wat er mogelijk aan gedaan zou kunnen worden.

Zoals in de zienswijze van de RDA over verantwoord honden houden is te lezen, is bijten een natuurlijk voorkomend gedrag bij honden. Vaak is bijten een onderdeel van spelgedrag, rangordebepaling of angstgedrag (5). Ook wordt bijten gebruikt als onderdeel van agressief gedrag. Genoemde gedragingen stammen vermoedelijk af van de wolven (9) (15). Wolven en honden zouden volgens de observaties van Scott en Fuller (15) in de basis dezelfde patronen gebruiken in hun agonistische gedragingen. Agonistisch gedrag is een soort overkoepelende naam voor gedragingen die te maken hebben met conflicten tussen dieren onderling. Hierbij worden alle mogelijke gedragingen bedoeld, van de aanval tot het vluchten. Agressie is hier een onderdeel van. Elementen van agressie zijn bijvoorbeeld bijten, grommen en ontblote tanden. Het grote verschil tussen honden en wolven is, dat honden agonistisch gedrag minder vaak laten zien dan wolven dat doen. Vermoedelijk komt dit verschil door de selectie van honden die tijdens het domesticatieproces heeft plaats gevonden (15) (10). Desalniettemin is het niet uitgesloten dat als een hond bepaalde prikkels krijgt, die agonistisch gedrag uitlokken, de hond agonistisch gedrag uit en dat een hond daarbij zal bijten. Dat is ook wat we in zekere mate in de samenleving zien gebeuren.

Waarom bijten honden mensen?

Zoals al eerder is aangegeven is het bijten van honden een element van agressie. Agressie wordt ingezet bij conflictsituaties als onderdeel van agonistisch gedrag. Dit betekent dat er een conflict moet worden veroorzaakt tussen mens en hond, wil een beet van een hond worden uitgelokt. De manier van communiceren van honden onderling gaat voor een groot deel via lichaamstaal. Honden gebruiken dezelfde manier van communiceren in de communicatie tussen hond- mens zoals beschreven is in Love et al. (16). De manier van communiceren van honden en mensen hebben overeenkomsten in hun uiting, maar kunnen verschillen in betekenis. Een voorbeeld om dit te illustreren. Een hond die zijn tanden laat zien door zijn lip op te trekken. In communicatie tussen mensen onderling betekent het laten zien van tanden meestal een lach, een uiting van blijdschap. In de communicatie van honden onderling betekent dit meestal juist een uiting van agonistisch gedrag, een conflictsituatie. Dergelijke situaties zouden mogelijk de oorzaak kunnen zijn van miscommunicatie tussen mens en hond (16) leidend tot conflicten. Deze conflicten kunnen aanleiding geven bij de hond om bijten in te zetten.

Bijtincidenten van honden, die naar het gezicht van de mens gericht zijn, geven over het algemeen de meeste lichamelijke schade. Een vraag, die men zich dan kan stellen is, wat zijn gedragingen van mensen die een beet van een hond richting het gezicht uit kan lokken? Een onderzoek van Rezac et al. (17) naar hondenbeten in het gezicht heeft data verzameld van 132 hondenbeten. Zij hebben gekeken naar welke

gedragingen van de mens heeft geleid tot een bijtincident richting het gezicht. De conclusie was dat het buigen over een hond in 76% van de gevallen de aanleiding was voor de hond om te bijten in het gezicht. 19% van de honden ging richting het gezicht bijten als de gebeten persoon het gezicht dichtbij het gezicht van de hond plaatste. De overige 5% van de honden beet richting het gezicht toen de persoon de hond aanstaarde (17). Ook hier kan men denken dat er mogelijk sprake is van miscommunicatie tussen mens en hond. Bijvoorbeeld direct oogcontact wordt hier genoemd als trigger voor een beet van de hond richting het gezicht van de mens. Direct oogcontact is voor mensen een heel normale en sociale gedraging in de communicatie, terwijl honden dit kunnen ervaren als bedreigend (9). Daarnaast bleek meer dan twee derde van de slachtoffers een kind te zijn en in 52% van de gevallen was er geen ouder aanwezig bij het bijtincident (17).

Dat kinderen het meest gevoelig lijken te zijn voor hondenbeten is beschreven in verschillende literatuur. Dit lijkt de trend te zijn zowel in Nederland als in andere landen zoals andere Europese landen en Amerika (17) (18) (19) (20) (1). De mogelijke reden dat kinderen vaker het slachtoffer zijn kan gezocht worden in het gedrag van kinderen naar honden toe. Kinderen zijn vaak onvoorzichtig en onvoorspelbaar in hun gedrag naar honden toe. Onbewust kunnen zij een hond uitdagen. Denk aan een situatie waar de hond aan het eten is en een kind wil op dat moment de hond aaien of de hond ligt te slapen en het kind stoort de hond. Daarnaast zijn zij klein van stuk en daardoor worden zij sneller in het gezicht gebeten en is het voor hen lastiger een hondenbeet af te weren dan voor een volwassen persoon (16) (1). Gedrag van kinderen, de ontwikkeling ervan in de tijd en de invloed ervan op honden is compact en overzichtelijk beschreven in het artikel van Love et al. (16). Als men kijkt naar deze ontwikkeling van kinderen en de gedragingen die hieruit voortkomen, kan men beter begrijpen waarom er meer bijtincidenten voorkomen onder kinderen dan onder volwassenen. Een overzicht van deze ontwikkeling en de invloed op honden wordt weergegeven in figuur 1. Deze figuur laat goed zien dat bij de ontwikkeling van een kind bepaalde gedragingen voorkomen die een hond angst kan aanjagen of pijn kan opleveren. De mogelijke reacties van honden op deze gedragingen van kinderen kan een kind eventueel in gevaar brengen.

Age of Child	Developmental Milestone(s)	Typical Child Behaviors Affecting Dogs	Normal Dog Behaviors	Canine Behavioral Diagnoses that Could Put Children at Risk*
0-6 months	Reflexive behaviors Sitting up and creeping	New noises (crying, screaming, babbling) New smells Grabbing fur or body parts of dog	Sniffing Licking Avoidance (at first)	Predatory aggression Fear aggression
6-24 months	Fine motor skills improve Crawling and cruising Walking and running Curiosity and exploration	Increased noise and chaos Exploration of dog's body with hands, mouth, teeth	Freezing or avoidance Waiting for food	Fear Fear aggression Pain aggression Food-related aggression Possessive aggression
2-5 years	Autonomy and tantrums Gross and fine motor coordination improve Egocentricity Magical thinking and fantasizing Animism and anthropomorphism New friends enter household	Interrupt sleep or rest of dog Fondling dog Chasing games Removal of toy or food Sharing human or dog food New friends enter household	More distant withdrawal Avoidance Offering of toy Soliciting food	Fear aggression Pain aggression Food-related aggression Possessive aggression Protective or territorial aggression Dominance aggression Fear Inappropriate herding behavior
5-9 years	Intense curiosity Experimentation Independence and decreased adult supervision Poor deduction and generalization Desire for control	Teasing dog Reprimanding or punishing dog Bossing dog Roughhousing or tug of war	Curiosity Following Playing with toys Playing roughly Sleeping in specific child's room	Inappropriate play Fear aggression Pain aggression Possessive aggression Territorial or protective aggression Play aggression Dominance aggression Fear Inappropriate herding behavior Inappropriate play Play aggression
9-12 years	Increased peer influence Increased sense of responsibility Concrete operations Problem solving rough Increased deduction and generalization	May take responsibility for feeding, grooming, specific exercising Increased teasing or play Abusive interaction may begin	Accompanying child Aerobic play Sleeping in specific child's room	Dominance aggression Fear aggression Play aggression Protective or territorial aggression

Figuur 1: Developmental stages in children and their relationship to canine behaviors. Bron: *Exploring the bond: How anticipating relationships between dogs and children can help prevent disasters*. M. love en K.L. Overall.

Waarom bijten honden andere honden?

Wat er niet vergeten mag worden is dat bijten tussen honden onderling in de maatschappij ook een probleem is en dat dit probleem mogelijk onderbelicht is. Volgens het rapport 'Hondenbeten in perspectief' (1) zijn de enige gegevens die bekend zijn over dodelijke bijtincidenten tussen honden, de aangiftes bij de politie. Er zijn geen doodsoorzaakstatistieken te vinden over bijtincidenten tussen honden onderling en er is ook geen centrale registratie van behandeling van deze honden bij dierenartsen of opnames in dierenklinieken, aldus het rapport (1). Als men dan naar de statistieken van de aangiftes gaat kijken dan zou de verdeling tussen bijtincidenten tussen hond-mens en hond-hond 63% versus 37% zijn. In het rapport stellen zij zichzelf de vraag of deze gegevens wel verenigbaar zijn met de werkelijkheid. Men kan zich indenken dat bijtincidenten tussen mens en hond sneller worden aangegeven bij de politie dan een bijtincident tussen honden onderling en dat hierdoor de statistieken een mogelijk vertekend beeld geven van de werkelijkheid. De ware incidentie van het aantal bijtincidenten is al langer onbekend. Wat wel bekend is in de literatuur, is dat het aantal hondenbeten bijdraagt aan een substantieel deel van de redenen waarom een dier wordt verwezen naar een dierenkliniek voor behandeling (21) (22). Er wordt in het artikel van Shamir et al. (21) verwezen naar een oud onderzoek van 1000 cases uit 1974 van Kolata et al. (23) waaruit bleek dat 10% van alle honden die

werden behandeld voor een trauma, behandeld werden ten gevolge van een bijtincident. De kans dat een hond gebeten wordt door een hond, zodanig dat daar medische hulp voor nodig is, lijkt aanzienlijk hoger dan de kans voor mensen om gebeten te worden door een hond met zodanige schade dat er behandeling nodig is in een medisch centrum (1) (5). Dit maakt de gedachte, dat het aantal bijtincidenten tussen honden onderling hoger ligt dan de statistieken op dit moment laten zien, aannemelijk.

De vraag die men zich kan stellen is, wat zijn de risicofactoren die ertoe kunnen leiden dat een hond een andere hond bijt? Als men dan naar de literatuur kijkt, zijn er verschillende studies die suggereren dat mannelijke intacte honden de grootste groep zijn van gebeten honden (21) (23). Ook honden van een klein formaat (<10 kg) werden meer gebeten dan honden van een groter formaat. De reden dat mannelijke intacte honden de grote groep van gebeten honden zijn, wordt in dit rapport in het midden gelaten. De discussie of deze honden al dan niet gecastreerd zouden moeten worden is een lastige en complexe discussie waar een veel meningen en onderzoeken over zijn. Een geheel rapport zou hieraan gewijd kunnen worden en dan zal het advies hierover waarschijnlijk nog steeds niet eenduidig zijn. Waarom honden van een klein formaat meer lijken te worden gebeten weet men niet precies. Shamir et al. (21) heeft hier een aantal gedachten over, namelijk dat de kleine honden sneller ernstig trauma oplopen dan grotere honden en dus worden deze bijtincidenten eerder gemeld. Daarnaast zijn de eigenaren wellicht wat minder voorzichtig met kleinere honden als we het bijvoorbeeld hebben over aanlijnplicht. Op deze manier kunnen kleinere honden sneller in ongecontroleerde situaties komen met andere honden. Tot slot zou het karakter van sommige kleine rassen kunnen predisponeren voor ernstige bijtincidenten (21).

Wie heeft er invloed op het gedrag van de hond?

Gedrag is een fenotypisch kenmerk, dus gedrag is zowel onder invloed van de genen, als onder invloed van de omgeving. Prenataal begint deze omgeving al invloed uit te oefenen op de ongeborene. In de literatuur is beschreven dat prenatale stress een aantal veranderingen bij nakomelingen teweeg kan brengen, waaronder ook veranderingen in het neurotransmittersysteem van serotonine (24). Uit verschillende onderzoeken komt naar voren dat serotonine een rol speelt in onder ander agressief gedrag (10) (11) (25). Een invloed van prenatale stress op het latere gedrag van de pups is dus ook niet uitgesloten. Vervolgens, als een pup geboren is, dan leert het dier het meeste wat betreft sociale interactie in de zogenaamde socialisatiefase. Deze socialisatiefase loopt gemiddeld vanaf een leeftijd van twee weken tot en met een leeftijd van twaalf weken (9). De pup zal actief mensen, andere dieren en voorwerpen benaderen die vreemd voor het dier zijn en leert hoe om te gaan met deze (sociale) interacties. Ook een vreemde omgeving zal relatief snel en zonder angst ontdekt worden door de pup. Deze neiging tot benaderen van vreemde dingen en vreemde omgevingen verdwijnt geleidelijk vanaf ongeveer de achtste week van de socialisatiefase. Als een puppy in deze tijd niet in aanraking is geweest met andere honden, vreemde mensen, kinderen, een andere omgeving etc. dan zijn deze interacties vreemd voor het dier en zal het dier deze interacties proberen te vermijden. Als het dier dan toch in aanraking komt met deze interacties, dan kan het dier hierbij verschillende agonistische gedragingen laten zien waaronder angst en agressie (9). Het is dan ook te begrijpen dat het risico op een bijtincident tussen mens en hond, maar ook tussen honden onderling mogelijk groter is bij deze groep honden.

De fokker heeft een grote invloed als het gaat om fokken. Hij/zij bepaalt onder andere de selectie van de ouderdieren, de omstandigheden rondom de dracht van de teef en de omstandigheden van de eerste levensfasen van de nakomelingen. Zoals eerdergenoemd is heeft stress tijdens de dracht al invloed op de ongeboren pups, waarbij een effect op het latere gedrag van de pup niet is uitgesloten. De fokker is doorgaans verantwoordelijk voor de omgeving waarin de moederhond drachtig is en deze kan er dus voor zorgen dat een overmaat aan stress tijdens de dracht en de gevolgen daarvan voorkomen kunnen worden. Daarnaast verblijven de pups gemiddeld de eerste acht weken of langer bij de moeder en dus bij de fokker alvorens zij naar hun nieuwe eigenaar gaan. Een grote rol wat betreft socialisatie is er dus weggelegd voor de fokker. Vervolgens is het belangrijk dat de nieuwe eigenaar de socialisatie van de pup doorzet om op die manier een stabiele hond te vormen die goed gesocialiseerd is aan de omgeving waarin wij willen dat zij leven. De fokker speelt dus een grote rol als we het hebben over het vormen van een sociale hond die goed kan functioneren in de samenleving. Na de fokker speelt de nieuwe eigenaar een belangrijke rol in de socialisatie en opvoeding van een pup.

Conclusies

- Bijtgedrag is een natuurlijk gedrag dat voorkomt bij de hond . Agressie is een onderdeel van agonistisch gedrag en bijten kan een uiting zijn van agressie. Ondanks dat de hond tijdens het domesticatieproces minder agonistisch gedrag is gaan vertonen ten opzichte van de mens, zit dit gedrag nog steeds in het gedragsrepertoire van de hond en kan het tot uiting komen als de situatie dat van de hond vraagt.
- Een van de mogelijke oorzaken van bijtincidenten tussen honden en mensen is miscommunicatie tussen honden en mensen en in het bijzonder miscommunicatie tussen honden en kinderen. Vanwege de ontwikkeling van kleine kinderen en de gedragingen die daarbij tot uiting komen, ontstaan er sneller conflictsituaties tussen honden en kinderen. Deze conflictsituaties en het feit dat kinderen kleiner van stuk zijn maken dat kinderen gevoeliger zijn voor bijtincidenten met schadelijke gevolgen, zeker als de ouders niet aanwezig zijn.
- De registratie van bijtincidenten tussen mens en hond is van een dermate kwaliteit dat het een realistische weergave is van de werkelijkheid, aldus de statistieken uit het rapport 'hondenbeten in perspectief'. Dezelfde methode zou gebruikt kunnen worden om nieuwe en meer recente statistieken te verkrijgen over bijtincidenten tussen honden en mensen. Het tegenovergestelde is het geval als we het hebben over bijtincidenten tussen honden onderling. Deze statistieken zijn onbekend.
- De fokker heeft een grote invloed als het gaat om de situatie rondom de dracht van teven en speelt een grote rol bij invulling van de socialisatiefase van pups. Na de fokker krijgt de nieuwe eigenaar van de hond de verantwoordelijkheid om de socialisatiefase en verdere training van de hond te vervullen. Als de socialisatiefase niet goed ingevuld wordt, dan heeft dit grote gevolgen voor de omgang van het dier met bijvoorbeeld mensen en andere dieren.

Bijlage 2: Literatuurlijst

1. Hondenbeten in perspectief. commissie Van Sluijs, 2008.
2. **Amat M., Manteca X., Mariotti V.M., Ruiz de la Torre J.L., Fatjo J.** Aggressive behavior in the English cocker spaniel. *Journal of Veterinary Behavior*, Vol. 4 (111-117) , 2009.
3. **Mikkelsen J., Lund J. D.** Euthanasia of dogs because of behavioural problems. An epidemiological study on euthanasia of dogs in Denmark – with particular reference to aggression problems. *Dansk Veterinærtidsskrift*, 474-479, 1999.
4. **Patronek G., Dodman N.** Attitudes, procedures and delivery of behavior service by veterinarian in small animal practice. *Journal of the American Veterinary Medical Association*, 1606-1611, 1999.
5. **Raad voor Dierenaangelegenheden.** Verantwoord honden houden: Paal en perk aan onaanvaardbaar gedrag van honden en hun houders. 2013.
6. **Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde.** Code voor de Dierenarts. 2010.
7. **Pijpers A., Ohl F.** Brochure onderwijsaanbod dierenwelzijn. Departement Dier in Wetenschap en Maatschappij.
8. **M. Romer-Bartels.** Diergeneeskundig Memorandum. Vol. 53(3), 2006.
9. **Beaver, Bonny V.** Canine behavior: Insights and answers, second edition. Saunders, 2009.
10. **Berg, L. van den.** Proefschrift: Genetics of aggressive behaviour in Golden Retriever dogs. Universiteit Utrecht, 2006.
11. **Popova N.K., Voitenko N.N., Kulikov A.V., Avgustinovich D.F.** Evidence for the involvement of central serotonin in mechanism of domestication of silver foxes. *Pharmacology Biochemistry & Behavior*, Vol. 40, 751-756, 1991.
12. **Perez-Guisado J., Lopez-Rodriguez R., Munoz-Serrano A.** Heritability of dominant-aggressive behavior en English Cocker Spaniels. *Applied Animal Behaviour Science*, Vol. 100 (219-227), 2006.
13. **Raad van Beheer op Kynologische Gebied in Nederland.** 'Fairfok' projectplan gezonde en sociale hond in Nederland. Amsterdam, 2014.
14. **Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde.** Richtlijn veterinaire handelen inzake welzijnsrisico's bij honden en katten met erfelijke aandoeningen en schadelijke raskenmerken. Houten, 2015.
15. **Scott J.P., Fuller J.L.** Genetics and the Social Behavior of the Dog. The University of Chicago, 1965.
16. **Love M., Overall K.L.** Exploring the Bond: How anticipating relationships between dogs and children can help prevent disasters. *Journal of the American Veterinary Medical Association*, 446-453, 2001.
17. **Rezac P., Rezac K., Slama P.** Human behavior preceding dog bites to the face. *The Veterinary Journal*, 284-288, 2015.
18. **Davis A.L., Schwebel D.C., Morrongiello B.A., Stewert J., Bell M.** Dog bite risk: An assessment of child temperament and child-dog interactions. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 3002-3013, 2012.
19. **Keuster T., Lamoureux J., Kahn A.** Epidemiology of dog bites: A Belgian experience of canine behaviour and public health concerns., *The Veterinary Journal*, 482-487, 2006.

20. **Keuster T., Overall K.L.** Preventing dog bite injuries: the need for a collaborative approach. *Veterinary Record*, 341-342, 2011.
21. **Kolata R.J., Kraut N.H., Johnston D.E.** Pattern of Trauma in Urban Dogs and Cats: a Study of 1000 cases. *Journal of Veterinary Medical Association*, 499-502, 1974.
22. **Griffin G. Holt D.E.** Bite wounds in Dogs and Cats. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*, 669-679, 2000.
23. **Shamir M.H., Leisner S., Klement E., Gonen E., Johnston D.E.** Dog Bite Wounds in Dogs and Cats: a Retrospective Study of 196 Cases. *Journal of Veterinary medicine*, pp. 107-112, 2002.
24. **Hayashi A., Nagaoka M., Yamada K., Ichitani Y., Miake Y., Okado N.** Maternal stress induces synaptic loss and developmental disabilities of offspring. *Elsevier*, 209-216, 1998.
25. **Reisner I.R., Mann J.J., Stanley M., Huang Y., Houpt K.A.** Comparison of cerebrospinal fluid monoamine metabolite levels in dominant-aggressive and non-aggressive dogs. *Brain Research*, Vol. 714 (57-64), 1996.
26. www.rivm.nl
27. www.licg.nl

8. Colofon

Deze scriptie is opgesteld als onderdeel van de stage bij het RDA team, het ondersteunend bureau van de Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA). De RDA is een raad van deskundigen die op verzoek van de minister en staatssecretaris van Economische Zaken en op eigen initiatief adviseert over vraagstukken op het gebied van dierenwelzijn, diergezondheid en dierethiek. De Raad baseert zich daarbij op de meest recente wetenschappelijke, maatschappelijke en ethische ontwikkelingen. De RDA bestaat uit wetenschappelijke experts en praktijkdeskundigen die op persoonlijke titel, zonder last of ruggespraak, zitting hebben in de Raad.

Deze scriptie is geen zienswijze van de RDA en geeft niet noodzakelijkerwijs de mening van de RDA weer.

De scriptie haakt aan op de zienswijze uit 2013 'Verantwoord Honden Houden' en is mede dankzij de hulp van de volgende mensen en organisaties gemaakt:

- Mevrouw drs. J.A.M. van der Borg (Dogvision)
- De heer R. van Dijk (chef politiehonden)
- Mevrouw prof. mr. A.A. Freriks (lid van de Raad voor Dierenaangelegenheden)
- Mevrouw S. van der Hoeven (gediplomeerd hondengedragstherapeut)
- Mevrouw ing. Oda Kruijff (Rijksdienst voor Ondernemend Nederland)
- Mevrouw M. van der Linden (Alpha Nederlandse Vereniging van Gedragstherapeuten voor Honden)
- Mevrouw drs. S.H. Ober (Landelijk Informatie Centrum Gezelschapsdieren)
- Mevrouw drs. L. Roest (Raad van Beheer)
- De heer dr. M.B.H. Schilder (Faculteit Diergeneeskunde)
- Mevrouw J. Treffers (Alpha Nederlandse Vereniging van Gedragstherapeuten voor Honden)
- Mevrouw drs. H.M. van Veen (lid van de Raad voor Dierenaangelegenheden)
- Mevrouw drs. R. van der Veen (Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde)
- Mevrouw dr. C.M. Vinke (Faculteit Diergeneeskunde)
- Mevrouw J. Wallet-Vink (Landelijk Informatie Centrum Gezelschapsdieren)

9. Disclaimer

De producten die door onze studenten in het kader van het bachelor en master onderwijs, zoals scriptie en onderzoekstage, zijn vervaardigd, zijn in opdracht en onder begeleiding van docenten van de faculteit diergeneeskunde gerealiseerd en zijn bedoeld om studenten kennis, inzicht en vaardigheden toe te laten passen.

Alle getoonde producten zijn getoetst en tenminste voldoende beoordeeld op basis van de vooraf vastgestelde criteria. Ondanks het feit dat het eindoordeel een voldoende is, wil dat niet zeggen dat op alle aspecten een volledig juiste redenering wordt gevolgd of een juiste conclusie wordt getrokken. Informatie uit deze scripties mag alleen onder bronvermelding worden gebruikt.